

УДК 821.161.2-312.7.09:159.942.5-028.16]СТУС
DOI 10.31652/2521-1307-2021-33-59-66

ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИЧНОЇ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ СУМУ В ЕПІСТОЛЯРІЇ ВАСИЛЯ СТУСА

Людмила Коваль

Донецький національний університет імені Василя Стуса
Україна, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21
e-mail: lmkoval1978@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4014-1858

У статті проаналізовано безпосередній, опосередкований, тропейчний способи лексичної вербалізації емоції суму в епістолярній спадщині Василя Стуса. Виявлено дієслівну, прислівникову та іменникову парадигми безпосередніх вербалізаторів стану суму, якими послуговується поет. Розмежовано «чисту» емоцію суму та її контаміновані варіанти, що передбачають поєднання емоцій суму та жалості, прикрості, душевного болю.

Ключові слова: вербалізація емоцій, емоція суму, безпосередній / опосередкований / тропейчний способи лексичної вербалізації емоцій.

ОСОБЕННОСТИ ЛЕКСИЧЕСКОЙ ВЕРБАЛИЗАЦИИ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО СОСТОЯНИЯ ГРУСТИ В ЭПИСТОЛЯРИИ ВАСИЛИЯ СТУСА

Людмила Коваль

Донецкий национальный университет имени Василия Стуса
Украина, г. Винница, ул. 600-летия, 21
e-mail: lmkoval1978@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4014-1858

В статье проанализирован непосредственный, опосредованный, тропейческий способы лексической вербализации эмоции грусти в эпистолярном наследии Василия Стуса. Выявлена глагольная, наречная и существительная парадигмы непосредственных вербализаторов состояния грусти, используемых поэтом. Разграничена «чистая» эмоция грусти и ее контаминированные варианты, предусматривающие сочетание эмоций грусти и жалости, огорчения, душевной боли.

Ключевые слова: вербализация эмоций, эмоция грусти, непосредственный / опосредованный / тропейческий способы лексической вербализации эмоций.

FEATURES OF LEXICAL VERBALIZATION OF THE EMOTIONAL STATE OF SADNESS IN THE VASYL' STUS EPISTOLARY

Liudmyla Koval

Vasyl' Stus Donetsk National University
Ukraine, Vinnytsia, st. 600th Anniversary, 21
e-mail: lmkoval1978@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4014-1858

Introduction. *Vasyl' Stus epistolary legacy is valuable not only in terms of information, morality, aesthetics, creativity, but also in terms of emotional load. Given the lack of study of the problem of verbalization of emotions in general, and emotions in particular, in linguistics, as well as the fact that the epistolary of Vasyl' Stus has not yet become the object of psycholinguistic research, but noted by researchers as a text with high emotional potential work.*

Purpose. *The purpose of our study is to study the features of lexical verbalization of the emotion of sadness in the epistolary legacy of Vasyl' Stus. To achieve this, you need to solve the following tasks: 1) generalize ways and means of lexical verbalization of emotions; 2) to inventory the manifestations of lexical representation of the sadness of emotions in the private letters of Vasyl' Stus; 3) to explore the specifics of lexical means of conveying emotions in direct, indirect, tropical ways.*

Methods. *Method of linguistic analysis, method of contextual analysis, method of distributive analysis, method of emotional valence.*

Results. *Vasyl' Stus verbalizes his emotional state of the sadness on the lexical level in three ways: direct, indirect, tropical. Verbs, predicative adverbs and nouns are verbally directly verbalized in the epistolary of Vasyl' Stus emotional state. The verbal paradigm of verbalizers of sadness is formed by the tokens to miss, to grieve (to grieve), to pity. Predicative adverbs as expressions of stating the emotion of sadness are divided into two categories: 1) those that express the "pure" emotional state of sadness, without admixtures of other states (sad, hard (meaning very sad), depressing), 2) such, realizing the contamination of emotions of sadness, pity, sadness, heartache (pity, hurt, annoying, bitter, boring, slow). Noun verbalizers of the emotion of sadness in the epistolary legacy of Vasyl' Stus - tokens pity, nausea, boredom, longing. Among the indirect expressions of the corresponding emotional state are the verb posters, the noun tear (tears), the phrase wet cheeks. Expressive communicative-pragmatic means of realization of poetic sadness are sentences-expressions, which include periphrases that demonstrate the tropical way of verbalizing the emotional state of sadness.*

Originality. *For the first time, an analysis of direct, indirect, tropical ways of lexical verbalization of the emotion of sadness in the epistolary legacy of Vasyl' Stus was carried out. The verb, adverbial and noun paradigms of the direct verbalizers of the state of sadness, which the poet uses, are revealed. A distinction is made between the «pure» emotion of sadness and its contaminated variants, which involve a combination of emotions of sadness and pity, sadness, and heartache.*

Conclusion. *The direct, indirect and tropical ways of expressing the emotion of sadness in the epistolary of Vasyl' Stus have been studied. There are two categories of sadness: 1) «pure» sadness without impurities, 2) sadness in combination with other emotional states - sadness, pity, annoyance, emotional pain.*

Keywords. *Verbalization of emotions, emotion sadness, direct / indirect / tropical ways of lexical verbalization of emotions.*

Постановка проблеми. Процес вербалізації емоцій – наскрізне явище, що охоплює людське спілкування в усіх формах, стилях і ситуаціях. Однак чи не найбільш репрезентативним в аспекті співвідношення психоемоційного та мовлено-мовленнєвого комунікативного компонентів постає епістолярій, адже в приватних листах адресант зазвичай пише не тільки про події та факти, а й супроводжує їх власними роздумами, судженнями, оцінками, емоціями, експресією. У приватному листуванні, зокрема, часто висловлюють почуття та емоції до адресатів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Епістолярій Василя Стуса досліджено переважно в літературознавчому аспекті. Н. Загоруйко аналізує значення епістолярію митця для вивчення його письменницької особистості [3]. Н. Глушковецька студіює поетичну, літературно-критичну та перекладацьку творчість Василя Стуса в його листуванні [2]. Н. Павлик досліджує художність як одну з граней творчості поета [6]. Є також розвідки, присвячені епістолярію Василя Стуса, що торкаються психологічного аспекту його творчості та особистості. О. Пуніна, окрім дослідження творчості митця в літературознавчому аспекті, вивчає психотип поета [8]. С. Богдан аналізує моделі поведінки Василя Стуса за його листуванням [1]. Параметри вияву особистості митця в його епістолярній спадщині вивчає Г. Мазоха [5]. Серед мовознавчих досліджень листування Василя Стуса варто згадати О. Кравцову, яка аналізує інтенції переповідності в листуванні поета [4]. Важливою також є

праця Н. Стратулат та В. Яслика про експресивний синтаксис Василя Стуса в його епістолярії [9].

Епістолярна спадщина поета становить цінність не лише з погляду інформативності, моральності, естетики, творчого потенціалу, але й в аспекті емоційного навантаження. Зважаючи на недостатню вивченість проблеми вербалізації емоцій загалом, і емоції суму зокрема, у лінгвістиці, а також на те, що епістолярій Василя Стуса досі не став об'єктом психолінгвістичного аналізу, а дослідники характеризують його як текст із високим емотивним потенціалом, визначаємо **актуальність** наших студій.

Мета нашого дослідження полягає у вивченні особливостей лексичної вербалізації емоції суму в епістолярній спадщині Василя Стуса.

Для її досягнення потрібно розв'язати такі **завдання**:

- 1) узагальнити способи та засоби лексичної вербалізації емоцій;
- 2) інвентаризувати вияви лексичної репрезентації емоції суму в приватних листах Василя Стуса;
- 3) дослідити специфіку лексичних засобів омовлення емоцій безпосереднім, опосередкованим, тропейчним способами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Закономірно, що сум, спричинений ізоляцією Василя Стуса від світу, був провідним емоційним станом митця як у реальному житті, так і в його епістолярії. Описуючи найтонші відтінки смутку, поет використовував лексику, яка своїм прямим і переносним значенням виражає відповідні емоційні вияви, що дає підстави визначати безпосередній, опосередкований та тропейчний способи лексичної вербалізації емоції суму в епістолярній спадщині митця.

Безпосереднє вираження певного емоційного стану передбачає передачу його через пряме значення лексем відповідної семантики. У Василя Стуса таку функцію виконують здебільшого дієслівні, прислівникові, іменникові слова.

У словнику синонімів української мови зафіксовано такий синонімічний ряд із дієслівною домінантою **сумувати** – *журитися, печалитися, смутитися, тужити, побиватися, вбиватися (убиватися), смуткувати (розм.), крушитися (заст., фольк.), банувати (діал.), печалувати (діал.), печалуватися (діал.), нудьгувати, скучати*. З-поміж цієї низки слів найуживанішою в епістолярії Василя Стуса постає лексема **скучати**, через яку поет втілює і свій актуальний стан суму в ізоляції, і ностальгію за рідними й дорогими людьми, за близькими місцями, за станами, що приносили задоволення, на волі. Характеризуючи своє щоденне життя, поет використовує як окреме дієслово *скучати* (**Скучив** (10, с. 234), так і ампліфікаційні ряди, у складі яких воно наявне. Таке нагромадження лексем близької семантики дозволяє експресивізувати стан суму (*Що я нині поробляю? Головне – скучаю, нуджуся і нудію* (10, с. 215).

Дієслово **скучати** в минулому часі (часто в поєднанні з прислівником міри *дуже*) є основним виразником емоції ніжно-пристрасного суму за найріднішими – сином та дружиною: *Я скучив за Тобою теж, любий мій, але нам іще треба поскучати* (10, с. 39); *...довгенько Ти барися із карточками, за якими я вже скучив. І скучив дуже* (10, с. 44); *Я так уже скучив – і за Тобою, і за Твоїми ласкавими щирими літерами, що й не сказати* (10, с. 130); *За всіма Вами я скучив, а кого з Вас побачу цього року?* (10, с. 130); *Бо я так скучив за Тобою, голубе мій сивий!* (10, с. 132); *Скучив я за Твоїми листами...* (10, с. 139); *Скучив я за Тобою дуже* (10, с. 249); *Дорогий сину, скучив дуже за Твоїми листами, Твоїми новинами* (10, с. 276); *Скучив я за Тобою, великий мій парубче!* (10, с. 310). У місцях позбавлення волі Василь Стус скучає не тільки за рідними, а й за іншими людьми зі свого оточення (*Навіть Софії, за якою скучив як за сестрою* (10, с. 196); *...і на В.Свідзінського, за яким скучив...* (10, с. 92); *Скажи Атені, що я безнадійно скучив за ним...* (10, с. 213), а також за дорогими поетовому сердцю місцями (*...але скучаю по рідній Мордовії, бо там мені краще* (10, с. 176); *...і я вже скучив за тріскучими мордовськими градусами, де мені найспокійніше* (10, с. 209) і станами (*Як я скучив за Твоїм зичним, хоч і в рурку погуком – «базилеосе»!* (10, с. 94).

Дещо рідше митець використовує лексему **журитися** (*Я дуже журюсь Вами, своїми батьками* (10, с. 10); *І не журися за мною так, як я журюся Тобою* (10, с. 11); *Я так*

журився Вами – мамою і Тобою (10, с. 29); *І от на – журився* однією мамою, захворіла друга (10, с. 29); *Я буду радіти з Твоїх успіхів і журитимуся з Твоїх невдач* (10, с. 53); *...зажурився й звітками про здоров'я Бориса Дмитровича* (10, с. 78); *Журюся обома Василями, про одного з яких мені недавно довелося категорично мовчати* (10, с. 35); *Журюся тескою, що без теплого одягу, шапки, чобіт...* (10, с. 173); *Журюся Дмитриком, бо зле став снитися мені – аж душа болить од сновидінь* (10, с. 250); *Журюсь я здоров'ям Івана* (10, с. 324). Характерно, що в листах В. Стуса контексти із цим дієсловом засвідчують колоритне переплетення емоції смутку й турботливого ставлення до рідних.

В епістолярії поета також натрапляємо на дієслово **засмутити**, марковане минулим часом, часто в сполученні з прислівником міри **дуже** (*Дуже мене засмутив Твій останній лист...* (10, с. 122); *Твій лист, як і мамин, мене дуже засмутив – усе через те, що хвора бабуся* (10, с. 127); *Лист Твій, Валю, мене засмутив* (10, с. 138); *Лист мене засмутив – що Дмитра досі непокоїть серце...* (10, с. 145); *Засмутив і тим, що, збираючись на вояж, Ти залишаєш сина у царстві міфів...* (10, с. 145); *Засмутив мене Зорян Попадюк...* (10, с. 364); *Засмутила мене звітка про Сидора Йосиповича* (10, с. 78). Конструкціями із цим дієсловом В. Стус здебільшого передає свій сум через певні події або їхню відсутність.

Менш уживаними є дієслова **тужити** (*Все, що я чув, за чим тужив, чого прагнув – усе вигравав* (10, с. 348); *І хочу, аби Ти відчув те, що я думаю про Тебе, тужу за Тобою...* (10, с. 448); *Тужу за мамочкою моєю любов'ю* (10, с. 488); *Я витужив його в спогадах – і весь він там* (10, с. 127); *Я їх люблю, тужу за ними...* (10, с. 148) та **жалкувати** (*За селом я жалкую, хоч, признаюсь, живучи в селі, замало його любив* (10, с. 10); *Тут такі смаки на літературу, що я жалкую – нема донецьких критеріїв* (10, с. 32); *У мене таке відчуття, що вже жалкую – якого біса місцева сволота не запроторила мене туди до Вас* (10, с. 39); *Тягне на прозу, але жалкую, що крім стройбатівської не мав ніякої зеківської практики* (10, с. 40); *Жалкую, що так було мало пам'ятних місць...* (10, с. 173). Особливістю дієслівної лексеми **тужити** є те, що Василь Стус не поєднує її з прислівниками міри **дуже**, **надзвичайно**, оскільки семантика цього слова вже містить компонент «інтенсивний вияв» (словникова стаття дієслова **тужити** подає його витлумачення як «**дуже сумувати**»).

Найрідше емоцію суму митець вербалізує через лексеми **сприкрювати** (*Ти, як завжди, запізнюєшся, і це мене трохи сприкрює* (10, с. 208); *А ця вимушена бездіяльність сприкрює це перебування – й істотно сприкрює* (10, с. 211) та **печалити** (*Твій текст мене спечалив – попри поздоровлення* (10, с. 159).

Отже, дієлвну парадигму безпосередньої лексичної вербалізації стану суму в епістолярній спадщині Василя Стуса формують дієслова **скучати**, **журитися** (**зажуритися**), **засмутити**, **тужити**, **жалкувати**, **сприкрювати**, **печалити**.

Предикативні прислівники також становлять потужний лексичний засіб омовлення емоції суму та втілення відповідних комунікативних інтенцій поета. З-поміж лексем цієї морфологічної природи виокремлюємо такі, що виражають «чистий» емоційний стан суму, без домішок інших станів (**сумно**, **тяжко** (у значенні дуже сумно, гнітюче), **скрушно**, **тужно**), і такі, що реалізують контаміновані емоції, коли сум переплітається із жалістю, прикрістю, душевним болем (**шкода**, **боляче**, **прикро**, **гірко**, **нудно**, **марудно**).

Через лексему **сумно** автор виражає свій стан смутку, журби або туги за ким-, чим-небудь (*Тепер уявляю їх обох у Прохорівці, про яку мені чомусь особливо сумно згадувати* (10, с. 152); *Пригадав «наш» підвал – і стало сумно* (10, с. 141) або жаль із приводу чогонебудь (*Було мені дуже сумно довідатися, що не зміг Вас побачити в Києві* (10, с. 361); *Якось мені було сумно читати, що води в ній нема* (10, с. 435). Іноді поет експресивузіє свої емоції, реалізуючи їх через повтор предикативного прислівника **сумно** (*Але сумно-сумно – шкода було і гірко було – вві сні* (10, с. 393) або поєднуючи в одному реченні-висловленні спільнокореневі слова різної частиномовної належності (*Було сумно – і в сні, і цілий день: сумний символ!* (10, с. 402).

Нерідко поет омовлює емоцію суму через предикативний прислівник **тяжко**, повідомляючи адресатам своїх листів про дуже сумний, безрадісний, гнітючий настрій: *Так мені тяжко думати за Дмитра...* (10, с. 80); *Валю, мені трохи тяжко, що Ти маєш серце на*

мене за павзи в листуванні (10, с. 96); **Тяжко** мені то чути (10, с. 126); **Тяжко** мені, що Бог не почув моїх молінь... (10, с. 128); Мені було надто **тяжко** читати, що Дмитро забув мене (10, с. 133); Мені це **тяжко** чути, бо не менш **тяжко** було б самому писати таке (10, с. 137); І дуже **тяжко**, Валю, чути все це було (10, с. 14); **Тяжко** уявляти мені Київ... (10, с. 253) Як мені **тяжко**, що я не можу втерти Ваших сліз... (10, с. 128); Подекуди автор використовує компаративну форму **тяжче**, вказуючи на посилення свого сумного стану: Усе **тяжче** мені писати листи, усе **тяжче** їх читати (10, с. 134); І від цього мені ще **тяжче** стає... (10, с. 128). Спорадично натрапляємо на експресивні контексти, побудовані на застосуванні стилістичного прийому повтору: **Тяжко** мені писати, люба. Ще **тяжче** – згадувати. Ще **тяжче** – думати наперед, чуючи свій безпробинний і неспокутний перед Тобою гріх (10, с. 45).

Іноді свій сумний стан автор виражав через предикативний прислівник **скрушно** (*На жаль, фон був звичний для моїх умов, і тому стало більше **скрушно**, ніж радісно* (10, с. 133); **Скрушно** мені згадувати про минулі несподівані три дні виходу за звичайне коло моїх сірих буднів (10, с. 154); *Тоді я не хотів жити – так було гірко й **скрушно** – за кролями!* (10, с. 345); *...а потім так **скрушно** стало мені. Так **скрушно*** (10, с. 147); **Скрушно** мені вже – по перших radoшах (10, с. 176),

Серед зафіксованих в епістолярії Василя Стуса вербалізаторів емоції суму в її чистому вияві, без змішування з іншими емоційними станами, виділяємо лексему **тужно** як таку, що має поодинокий вияв серед дослідженого матеріалу (***Тужно** й марудно мені на лікарні, бо немає ні книжок, ні зошитів моїх із попередньою роботою* (10, с. 237).

Щодо предикативних прислівників, які виражають сум, поєднуючи його з іншими емоціями, то найчастіше спостерігаємо лексему **шкода**, що втілює водночас сум і жалісливість митця: *Мені дуже **шкода** і дуже соромно від того, що тут мені куди легше, ніж там Вам...* (10, с. 12); *Не раз мені стає **шкода**, що до неї я був не завжди справедливий* (10, с. 29); *Знаю, що поминав мене десь у листопаді, але поїхав не сюди. **Шкода*** (10, с. 74); *І дуже **шкода**, що я залишив Василя без цієї відради...* (10, с. 122); *...дуже **шкода**, що його консультації так далекі від мене...* (10, с. 124); *Признаюся, мені **шкода**, що не прочитав 3. Тулуб «В степу безкраїм за Уралом»...* (10, с. 150). Такий стан поета називаємо «сумує шкодуючи». Василь Стус у своїх листах сумує шкодуючи через різні причини:

– через брак можливостей реалізувати певні дії самому або ж комусь у стосунку до поета: *Дуже **шкода**, що на Новий рік я не пришлю Вам горішків колимських...* (10, с. 281); **Шкода**, що до мене не зможуть скоро добитися рідні... (10, с. 97);

– через нереалізованість бажаного: **Шкода**, Валю, що Ти своєчасно мого прохання не виконала (10, с. 161); **Шкода**, що Таня досі не в вузі (10, с. 435); **Шкода**, що я [...] позбавлений змоги вдаватися до гумору (10, с. 330);

– через відсутність або недостатність певної інформації: *Дуже **шкода**, що не знаю нічого за київське життя* (10, с. 221); *Дмитрику, **шкода**, що Ти в листах нічого не пишеш за маму і дядю* (10, с. 288);

– через відсутність чого-небудь: **Шкода** стало, що не було **Твоєї знимочки**... (10, с. 234); **Шкода**, що в мене жодної Вашої фотографії нема... (10, с. 355);

– через неможливість бути поруч з родиною: *Мені дуже **шкода**, що Ви так далеко і я ніяк не можу Вас бодай провідати* (10, с. 71); **Шкода**, що ми не разом (10, с. 429);

– через те, що близькі йому люди відійшли в інший світ: *Дуже **шкода** за В. Мисиком (щойно читав некролог)* (10, с. 433).

Як вербалізатор емоції суму, поєднаної з емоцією душевного болю, у листах В. Стуса продуктивний предикативний прислівник **боляче**: *Мені дуже **боляче** і дуже добре, що там десь є Ви...* (10, с. 12); *Мені **боляче** дуже було читати, як Ти, мамочко, побивалася разом із Валею три дні в Києві – і все марно* (10, с. 210); *Вальочку, мені **боляче** навіть писати до Тебе ті слова, що стоять у горлі, на устах, стужених за Тобою...* (10, с. 234); *Геть **боляче** було мені читати Твого листа – гірко геть* (10, с. 377); *Але мені **боляче** було їх читати, бачачи звичне: небо, замішане на багні* (10, с. 420); **Боляче** мені за нього, як **боляче** (10, с. 483); *Дуже мені **боляче** було довідатися за трагічну долю Івана Тимофійовича* (10, с. 106); **Боляче**

дуже було читати (10, с. 116); *Гірко, боляче* то все спостерігати (10, с. 126); *А особливо боляче* було довідатися про рукопис якогось Мазепи-Бокаївського... (10, с. 126); *Прочитав «На срібному березі» М.Вінграновського – і боляче* було (10, с. 166).

Поєднання емоцій суму та образи втілює слово **прикро**, яким досить часто послуговується Василь Стус у листах до рідні (*Прочитав у «Літературній Україні» нового Івана – і стало прикро. Дуже прикро* (10, с. 69); *Мамо, мені було прикро чути, ніби Ти трохи нарікаєш на мене* (10, с. 155); *Дуже прикро, що лежу я тут без роботи...* (10, с. 159); *Це природньо (гони між нами ростуть), але надто прикро* (10, с. 163); *Мені так прикро стало, що деякі з попередніх листів до Тебе могли Тобі дошкулити* (10, с. 281); *Це мені прикро було знести...* (10, с. 22); *Але прикро, коли «ніхто не гавкне, не лайне, неначе й не було мене»* (10, с. 21); *Прикро й неохоче пишуться вірші, які йдуть на чуже конто* (10, с. 142); *Мені було прикро, що його Скворода мені не сподобався...* (10, с. 146); *Мені досить прикро, бо знав його, Едуарда, як мудрого хлопця* (10, с. 168).

Близьке до попереднього поєднання емоцій (накладання болю, прикrostі, з одного боку, та смутку, з іншого) Василь Стус втілює через використання предикативного прислівника **гірко** (*Гірко мені, Валю* (10, с. 280); *Гірко* було мені читати, що Ти чомусь видаєшся собі не такою гарною, як у моїх спогадах... (10, с. 463); *Тоді я не хотів жити – так було гірко й скрушно – за кролями!* (10, с. 345); *Гірко* уявляти, що їхні листи читає хтось... (10, с. 234); *Гірко мені, Валю* (10, с. 280).

Серед смутків поета крізь сторінки його епістолярію проглядається ще один – сум через бездіяльність, через відсутність розваг. Такі комунікативні інтенції автора втілюють лексеми **нудно** (*Нудно мені вже в цьому запертку, але шукаєш розради, як можеш* (10, с. 212); *Нудно мені сидіти на лікарні без книжок...* (10, с. 226); *Нудно в усьому світі* (10, с. 239); *Нудно читати цього психа, геть слабенький твір – насьогодні то геть зле* (10, с. 275) та **марудно** (*Уже три дні як я в халаті, але дуже марудно без книжок* (10, с. 14); *Мені трохи марудно зараз, бо ні з ким ані словом обмовитися щирим, але то і марудно, і добре, бо кожна вільну хвилину я віддаю тому, для чого народився* (10, с. 31).

Іменник як лексичний вербалізатор емоційного стану суму в епістолярії Василя Стуса фіксуємо спорадично. Така емоційновиражальна функція властива лексемам:

– **жаль** (*Я, читавши маминого листа, аж зайшовся од жалю, що вона там, бідна, побивалась* (10, с. 206); *Сьогодні, Валю, довідався із жалем, що Ти робиш якісь кроки вирвати мене з цього благословенного краю* (10, с. 223); *Жаль великий – читати нема як і нема що* (11, с. 17); *Тільки жаль, що я в школі...* (11, с. 7); *Іван мовчить, і мені жаль, що він так тримається...* (11, с. 17); *І жаль, що ніхто не промовить і слова, і не жаль* (11, с. 21); *І жаль, що їх енергія перехлюпується на інше* (11, с. 31);

– **туга** (*Вітаю з тугою в очах і цілуючи крайку Твоєї сукні...* (10, с. 410); *Оце й усієї моєї відради на великій тузі, тяжкому траурі* (10, с. 479);

– **журба** (*Отак ходжу – згадую – і душа мені висвітлюється – чи то журбою чи згадкою* (10, с. 46);

– **нудота** (...*нудота* на лікарні, бо читати путнього немає нічого... (10, с. 238);

– **нудьга** (...*за нудьгою* місця не знайду (10, с. 226).

Опосередкований лексичний спосіб вербалізації емоційних станів, зокрема й стану суму, передбачає його вираження через слова, що корелюють із лексикою емоцій, але не називають їх ні своїм прямим, ні переносним значенням. Такі лексеми або ж словосполучення здебільшого описують фізичні стани поета, що взаємопов'язані з його психоемоційним станом журби. У такій функції спостережено:

– дієслово **плакати** (*Твої сльози падають на мене і я хочу плакати теж* (10, с. 130); *Я мало не заплакав, побачивши* (10, с. 324); *Я плакав – так було шкода* (10, с. 345); *Плакали обоє, а через кілька годин Іван помер* (10, с. 346);

– іменник **сльоза (сльози)** (*Коли мама пізніше наспівувала ці тужні слова, мої очі закипали сльозою* (10, с. 348); *...а в мене очі обкипали сльозою і я мусів повертатися до якоїсь карти, аби ввігнати їх назад...* (10, с. 80); *А сльози бігли з очей – і я ховав їх, бо*

встидався сліз (10, с. 348); *Мені на очі навертаються сльози – і я не встидаюся їх, люба моя* (10, с. 320); *Мені, старому, набігали на очі сльози...* (10, с. 323);

– словосполучення **мокрі щоки** (*Бо мені тут щоки мокрі – од Валиних мокрих щік* (11, с. 131).

Окреме місце в епістолярній спадщині Василя Стуса посідають перифрази, що образно омовлюють смутки поета: *На вічній нашій розлуці, на біді все сумніші думки опосідають голову* (10, с. 486); *По радіо передають сонату Шопена, музичною рікою мерехтить мій сардонічний настрій, радість відступає ще далі, кудись за тьмавий обрій обраненої шпичаками ночі* (10, с. 53); *Валю, але я ще помережу, помережу, аби тільки перебути ці напади малої падучої моєї самоти і безвідрадности* (10, с. 85); *Знаєш, Михасю, моя туга стала гранітною кручею – і я встоявся на ній, мов на рідному суходолі* (11, с. 173); *Часто нападає “хандра”, як говорить М. Рильський* (11, с. 8).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Емоційний стан суму в епістолярії Василя Стуса на лексичному рівні безпосереднім способом вербалізують дієслова, предикативні прислівники та іменники. Дієслівну парадигму вербалізаторів смутку утворюють лексеми *скупати, журитися (зажуритися), засмутити, тужити, жалкувати, прикрювати, печалити*. Предикативні прислівники як виразники омовлення емоції суму розмежовано на дві категорії: 1) такі, що виражають «чистий» емоційний стан суму, без домішок інших станів (*сумно, тяжко* (у значенні дуже сумно, гнітюче), *скрушно, тужно*), 2) такі, що реалізують контамінацію емоцій смутку, жалості, прикrostі, душевного болю (*шкода, боляче, прикро, гірко, нудно, марудно*). Іменникові вербалізатори емоції смутку в епістолярній спадщині Василя Стуса – лексеми *жаль, нудота, нудьга, туга*. 3-поміж опосередкованих виразників відповідного емоційного стану виділено дієслово *плакати*, іменник *сльоза (сльози)*, словосполучення *мокрі щоки*. Виразним комунікативно-прагматичним засобом реалізації поетового суму постають речення-висловлення, у складі яких наявні перифрази, що демонструють тропеїчний спосіб вербалізації емоційного стану суму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богдан С. К. Епістолярні діалоги Василя Стуса як цілісна мовноповедінкова система. *Словотворчість шістдесятників. Василь Стус. Ігор Калинець. Іван Світличний. Григорій Чубай: збірник наукових праць*. Острог, 2010. С. 48–95.
2. Глушковецька Н. А. Епістолярій Василя Стуса як синтез поетичної, літературно-критичної та перекладацької творчості : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. Черкаси, 2014. 20 с.
3. Загоруйко Н. А. Листи Василя Стуса як феномен епістолярної творчості. *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Серія «Філологічна»*. 2011. Вип. 21. С. 185–196.
4. Кравцова О. В. Репрезентативні вияви та засоби реалізації інтенції переповідності в епістолярному дискурсі Василя Стуса. *Південний архів (філологічні науки)*. 2018. Вип. 73. С. 22–25.
5. Мазоха Г. С. Епістолярій В. Стуса як складова вияву індивідуальності поета. *Актуальні проблеми української літератури і фольклору*. 2014. № 21/22. С. 112–122.
6. Павлик Н. В. Художність як один із параметрів Василя Стуса. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2019. № 38, т. 3. С. 146–149.
7. Петренко Є. М. До проблеми вербалізації емоцій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2018. № 37. Т. 4. С. 81–84.
8. Пуніна О. В. Психотип Василя Стуса: до постановки проблеми. *Актуальні проблеми української літератури і фольклору*. 2016. Вип. 24. С. 25–42.
9. Стратулат Н. В., Яслик В. І. Експресивний синтаксис епістолярію Василя Стуса. *Закарпатські філологічні студії*. 2021. Вип. 15. С. 34–38.
10. Стус В. С. Твори: у 4 т., 6 кн. Т. 6 (дод.), кн. 1: Листи до рідних / упоряд.: О. Дворко, М. Коцюбинська. Львів : Просвіта, 1997. 495 с.

11. Стус В. С. Твори: у 4 т., 6 кн. Т. 6 (дод), кн. 2: Листи до друзів та знайомих / упоряд.: О. Дворко, М. Коцюбинська. Львів : Просвіта, 1997. 261 с.: іл.

REFERENCES

1. Bohdan S. K. Epistoliarni dialohy Vasyliya Stusa yak tsilisna movnopovedinkova systema. *Slovotvorchist shistdesiatnykiv. Vasyl Stus. Ihor Kalynets. Ivan Svitlychnyi. Hryhorii Chubai: zbirnyk naukovykh prats.* Ostroh, 2010. S. 48–95.
2. Hlushkovetska N.A. Epistoliarii Vasyliya Stusa yak syntezy poetychnoi, literaturno-krytychnoi ta perekladatskoi tvorchoosti: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.01.01. Cherkasy, 2014. 20 s.
3. Zahoruiko N. A. Lysty Vasyliya Stusa yak fenomen epistoliarnoi tvorchoosti. *Naukovi zapysky [Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»]. Seriiia «Filolohichna».* 2011. Vyp. 21. S. 185–196.
4. Kravtsova O. V. Rerezentatyvni vyjavy ta zasoby realizatsii intentsii perepovidnosti v epistoliarnomu dyskursi Vasyliya Stusa. *Pivdennyi arkhiv (filolohichni nauky).* 2018. Vyp. 73. S. 22–25.
5. Mazokha H. S. Epistoliarii V. Stusa yak skladova vyjavu indyvidualnosti poeta. *Aktualni problemy ukrainskoi literatury i folkloru.* 2014. № 21–22. S. 112–122.
6. Pavlyk N. V. Khudozhnist yak odyz iz parametriv Vasyliya Stusa. *Naukovi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia.* 2019. № 38. T. 3. S. 146–149.
7. Petrenko Ye. M. Do problemy verbalizatsii emotsii. *Naukovi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia.* 2018. № 37. T. 4. S. 81–84.
8. Punina O. V. Psykhotyp Vasyliya Stusa: do postanovky problemy. *Aktualni problemy ukrainskoi literatury i folkloru.* 2016. Vyp. 24. S. 25–42.
9. Stratulat N. V., Yaslyk V. I. Ekspresyvnyi syntaksys epistoliarii Vasyliya Stusa. *Zakarpatski filolohichni studii.* 2021. Vyp. 15. S. 34–38.
10. Stus V. S. Tvory: u 4 t., 6 kn. T. 6 (dod.), kn. 1: Lysty do ridnykh / uporiad.: O. Dvorko, M. Kotsiubynska. Lviv : Prosvita, 1997. 495 s.
11. Stus V. S. Tvory: u 4 t., 6 kn. T. 6 (dod), kn. 2: Lysty do druziv ta znaiomykh / uporiad.: O. Dvorko, M. Kotsiubynska. Lviv : Prosvita, 1997. 261 s.: il.

Коваль Людмила Михайлівна, доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови, теорії та історії української і світової літератури Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Коваль Людмила Михайловна, доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри українського язика, теорії та історії української та світової літератури Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Koval Liudmyla Mykhailivna, Doctor of Philology, Associate Professor, Head of the Department of Ukrainian Language, Theory and History of Ukrainian and World Literature, Vasyl' Stus Donetsk National University.

Стаття надійшла: 11.10.2021

Статтю прийнято до друку: 18.10.2021